

MAGYAR SZÉKESEGYHÁZAK.

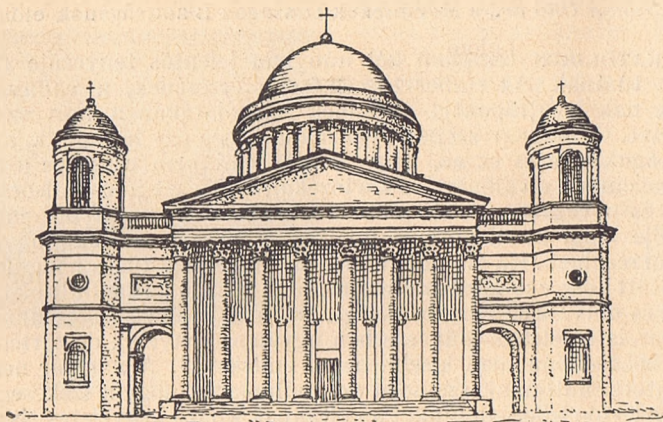
Irta : *Szönyi Ottó dr.*, a Műemlékek Országos Bizottságának előadója.

AKATOLIKUS templom két irányban jelentős tényezője a kultúrának. Az ember legnemesebb érzésének, a vallásosságnak gyújtópontja és ennek szolgálatában a művészetnek tűzhelye. A magyar székesegyházaknak még egy harmadik, kiváló sajátosságuk van és ez az, hogy immár majdnem ezer éve a hazai történelemnek elválhatatlan tartozékai, a nemzet jó és balsorsának tanúi és nevezetes eseményeknek színterei. A legszentebb emlékek levegője lengi körül patinás falaiukat, köveik századok hagyományairól regélnek. Ha Rodint, a híres szobrászt egy tüzes hangulatokkal fűtött könyv megírására ihlette meg a francia katedrálisok történelmi és művészeti nagyszerűsége, nekünk is lehet lelkesednünk a magyar istenfélelem művészetben ugyan szerényebb, de történelmi vonatkozásokban nem kisebb becsű emlékeiért. A magyar nemzet hányatott multjának szomorú szimbóluma az, hogy a székesegyházainkért való lelkesedésünket a holtaknak kijáró kegyeletes tisztelet vagy a súlyos veszteségen való bánkódás határt szabó érzései tompítják. A Szent István és a többi árpádházi király korában épült székesegyházainkat egynek, a pécsinek kivételével, elsöpörte a föld színéről az idők vihara. Krónikák és egyéb kútfők leírásaiból, romos maradványokból, ásatások eredményeiből és egyes szerencsésebb sorsú szerzetesi templomokból következtethetünk az elpusztult értékek nagyságára. Amit azonban az újabb idők a helyükbe állítottak, majdnem mindenütt egyenértékű a régivel. Az ország megcsonkítása nyomában járt a székesegyházak egy sorozatának másfajta elvesztése. A templom megmaradt, de nem a magyarság kezén Gyulafehérvár, Kassa, Nagyvárad, Szepeshely, Nyitra, Besztercebánya, Temesvár és a többi püspöki székhelyek katedrálisai már nem tartoznak a magyar egyház vagyonához, de mint a magyar tevékenység kultúralkotásai, minden időkben alkotórészei lesznek a magyarság szellemi vagyonának. Ez a mi büszkeségünk és szomorúságunk.

Itt csak Csonka-Magyarország székesegyházaival foglalkozunk.

Esztergom.

A magyar Sion ormán őrtálló esztergomi főszékesegyház nem azért «anya» a magyar egyházaknak, mint a lateráni bazilika az egész világ katolikus egyházainak, mert a legrégebb köztük, hisz alapkövét csak 1822-ben rakták le, zárókövét 1869-ben helyezték el s így meglehetősen ifjú, hanem mert hazánk első katolikus főpapjának a temploma és elsőrangú a művészi megalkotása. Bár Kühnel Pál tervezte és Packh János kezdte építeni, lényegében mégis Hild József műve. Hű tükre kora építőművészeti törekvéseinek. A neo-

Az esztergomi bazilika.

klasszikus irány a központi elrendezésű, szellős, tágas belső térét lelkesedett és ezt a hatalmas kupolával valóította meg, mely kifelé is impozáns hangsúlyt ad az épületnek. Felejthetetlen látványként kíséri utunkat arra Csehszlovákia felé az esztergomi oszlopokkal övezett kupola. Homlokzatának másik nagyszerű hatóeleme a nyolcoszlopos, háromszögű ormos előcsarnok. Már a két oldaltorony egy kissé elnyújtja a homlokzatot és tömörségét némileg megbontja. A belső tér egységét semmi sem zavarja meg, a 71·5 m magas és 33·5 m átmérőjű kupola rengeteg öble uralkodik az egészen. Ablakainak szerencsés elosztása és méretei fölfelé légiessé teszik a teret, a beáradó világosság aranyos glóriába vonja. Sok művészi részlet van ebbe a térbe beállítva és mégsem zsufolt, az architektúra szerkezeti vonalai kristálytisztán érvényesülnek. Kiválóan szerencsés a főoltárnak elhelyezése és a figyelemnek ráirányítása. A világ leg-

nagyobb oltárképe (13 m magas, 6·5 m széles), Grigoletti «Szűz Mária mennybemenetele» és Bonani márványoltárának bámulatosan egyszerű szerkezete és nemes plasztikus díszítése biztosítják e hatást. Kiss György márványmellékoltárai szinte barokkos szoboralakjaikkal, Meixner két hatalmas domborműve, Pázmány és Simor szobrai, a kupola tartózkodóan előkelő festményei a legszebb harmóniába olvadnak a vezérszólamot játszó építészeti szépségekkel. A két kápolnának nyílásai sem ütnek rést az együttesbe. A Szent István-kápolna kettős érdekessége Ferenczy István szent István vértanu szobra és Károly Ambrus főherceg-prímás P. Pisani-alkotta síremléke. Hogy a másik kápolna, a Bakócz Tamásé, a hazai renaissance művészet legkiválóbb emléke mit jelent a művészettörténelmünkben, nem kell külön magyaráznom a művelt olvasónak. A krakói Wawel király dómjának hasonló stílusú, de valamivel későbbi korú kápolnáival állja a versenyt. A főszékesegyház kriptájának emlékei a magyar egyháztörténelem egyik érdekes fejezetét alkotják. A kincstár pedig egyetemes művészettörténeti viszonylatban is az elsők között foglal helyet. Elég a Mátyás király kálváriájára utalnom.

Kalocsa.

Az esztergomi főszékesegyház majdnem a középkorinak, a porta speciosával ékeskedő bazilikának a helyére épült, a kalocsai főszékesegyház korban második elődjének alapjain áll és alaprajza egyezik azzal, csak a szentélyt övező kápolnakoszorút hagyták el. Első elődjének alapfalait is megtalálták 1907-ben és azok között egyik érseknek sírját, melybe főpapi felszerelését, kelyhét, pástortbotját stb. is beletették. A kalocsai érseki főszékesegyház tehát a XI. és XIII. századbeli székesegyházaknak valósággal a nyomdokaiba lépett. Első részét 1735—1738. zajezdai gróf Patachich Gábor érsek építtette, folytatta gróf Csáky Miklós, befejezte és felszentelte gróf Klobusitzky Ferenc 1754-ben. Azután megrongálódott, úgy hogy 1816-ban újra fel kellett szentelni. 1907—1912. Foerk Ernő építtette meg a két sekrestyét összekötő folyosót a kripta-lejárattal és a főoltárt átépíttette. A templom egyébként a hazai barokk-templomok típusát képviseli. Egy hajó oldalkápolnákkal, keskenyebb szentély,

A kalocsai főszékesegyház.

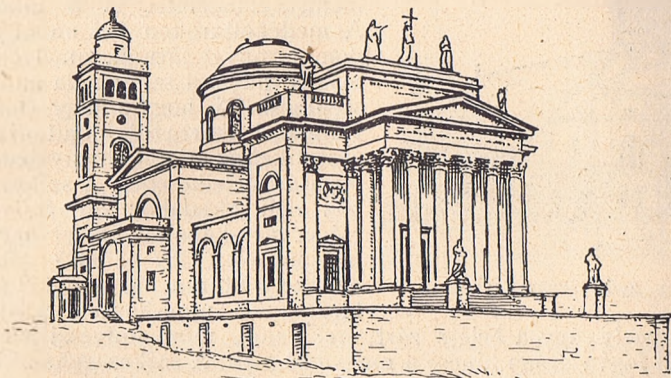

két oldalán sekrestyékkel és oratóriumokkal, a nyugati homlokzaton két torony, melyeket gazdagabban diszített oromfal köt össze. Ez a nyugati homlokzat monumentális; oromzatán szentek szobrai, a három alapító érsek címerei és a magyar szentek hódolatának domborműve, körülszegve dús tagozatú párkányokkal és szép fejezetű falpillérekkel és a nemes arányok impozáns megjelenésének tényezői. Belsejében a boltozati hevederekkel rithmikusan felosztott tér ugyancsak kedvezően hat a szemlélőre. A boltozati mezőket a gróf Batthyány József érsek által 1768—1770. készíttetett stuccodomborművek diszítik. Ezek a főszékesegyház legművészebb ékeségei. Őt kompozícióban az egyházatyákat és az Egyház diadal-szekerét ábrázolják. Finom stilizálású növényi diszitmények borítják a többi mezőket. A sekrestyében lévő régibb keletkezésű stuccodomborművek szintén lekötik érdeklődésünket vidékies nehézségükkel és eredeti felfogásukkal. A kanonoki stallumok bájos intarsiákkal vannak diszítve. A főoltárkép Mária mennybemenetele, Kupelwieser Lipót ecsetjét dicséri. A mellékoltárképek közt is akad néhány kiváló. A szentély bejárata előtt Izsó Miklós márványszobrai: szent István és szent László, a magyar mestert egyház-művészeti tevékenysége oldaláról mutatják be.

Eger.

A középkori, franciás alaprajzú szent János-székesegyház elpusztult, egy oszlopfajda emléket. A mostani egri főszékesegyház, melyet Pyrker László pátriarka-érsek Hild Józseffel építtetett meg 1831—1836-ban, művészi szépségében méltó a régihez. Nagyszerű környezetben, a híres lyceummal szemben, az érseki palotától oldalt, egy fensíkon áll. Hatalmas lépcsőzet vezet fel hozzá, melyet Casagrande Marco velencei művész szent István és szent László, szent Péter és szent Pál négyméteres szoborművei szegélyeznek. A főhomlokzatot a 17 m magas korinthusi oszlopokból alakított, háromszögormos előcsarnok és a mögötte emelkedő attikafalal szobordísz hangsúlyozza. A három kapu felett három dombormű diszíti az egyébként az újklasszikus stílus szellemében simán hagyott falsíkokat. A templom szerkezetét már a külseje is világosan szemlélteti, de még inkább a belseje tárja fel előttünk a központi és hossz-hajós rendszernek ezt a szerencsés összeolvasztását. Az épület magvát alkotó görög kereszt felett a 18 m átmérőjű kupola uralkodik s dobjának ablakaiból pompás világitást áraszt szét. A hajókat egymástól elválasztó oszlopsorok rendkívül ünnepélyesen hangolják a teret. A szentély elején kétoldalt két 54 m magas torony emelkedik, melyeknek alsó része kápolna- és sekrestye-helyiségeknek van felhasználva. A belsőnek diszítése még nincs befejezve és mégis már az architektúra szépségeinél fogva elragadó. A meglévő művészi

részletek mind figyelemreméltók. Hogy csak néhányat említsünk, Casagrande 22 domborműve a falakon, Dannhauser József főoltárképe (olajban főtt szent János), Kracker szent László képe, Malatesti Adeodato: Jézus kereszteltése-oltárkép, Grigoletti Michelangelo szent Mihály-oltárképe, Schiavone Giovanne és Busato Giovanni festményei, Szoldatics Ferenc falképei a Mária-kápolnában, Ujváry Ignác: Szent István koporsójának felnyitása, festmény, Köllő Miklós Jézus és Mária szíve szobrai. A szentélyt 1904-ben a főkáptalan, 1910-ben Foltin János kisprépost diszítették. A diszítés terve Nagy Virgól alkotótehetségét dicséri. Munka-

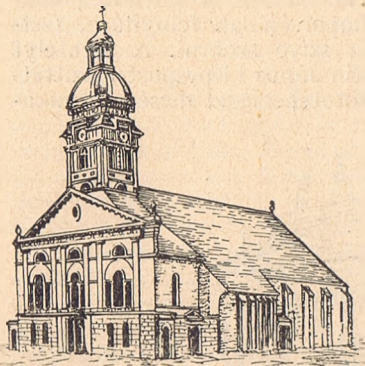
Az egri főszékesegyház.

társai voltak a falfestésben Tardos Krenner Viktor, Barsi Adolf és Sándor Béla, a plasztikában Damkó József. Ekkor készült a márványszószék és a kis orgona. A szentély mennyezetére nagy jeleket festettek. A főoltárt átépítették. szentély művészi kialakítása ily módon végleges megoldásra került.

Győr.

Magasan a város felett, a káptalandombon álló győri székesegyház külseje alig sejteti, hogy eredete szent István koráig nyúlik vissza és hogy egykor háromhajós, románstílusú bazilika volt. Az Aigner Sándor által végrehajtott restaurálás csak a kerek szentélyzáradékok feltárására terjedt ki. A többi megmaradt abban a barokkos alakjában, melyre Giovanni Battista Rana 1639—1645. végrehajtott átépítése hozta. A nyugati homlokzaton most egy torony ül, holott valószínű, hogy azt egykor a középkori magyar egyházak

mintája szerint, két román torony környékezte. Így most a templom külseje nem nagyon hatásos. Belseje megőrizte a régi elrendezés alapvonalait, a barokk-burok alatt a középkori formák rejtőznek. Feltehetjük, hogy e formáknak összetétele szellősebb, karcsúbb teret alkotott, mint a mai nyomott interieur. Van azonban a győri

A győri székesegyház.

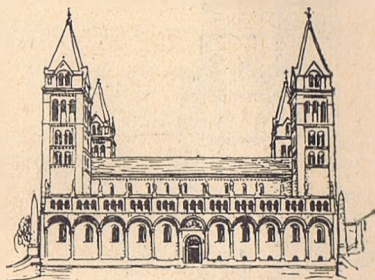
mája, mely úgy a beléje zárt ereklyénél, mint művészi jelentőségénél fogva drága kincse a magyarságnak. A székesegyház kincstára pedig az esztergomi főszékesegyházi kincstárral versenyez az elsőségért.

Pécs.

A Mecsek-hegy oldalában, öskeresztény emlékekről nevezetes római temetőn álló, négytornyos, kváderépítésű pécsi román bazilika már rég kivívta magának a művészettörténelemben a legelőkelőbb helyet. Öthajós altemplomának tanúsága szerint szent István korában alapították. A századok folyamán sok viszontagságon esett át és mégis egyedül ő az a magyar székesegyház, mely ősi formáit a lényegükben megőrizte. Altemploma teljesen épen maradt fenn. A XII. század végén nagyszabású plasztikus díszítést kapott. Népoltárkápolnája, két altemplomi lejárata és az ezeket összekapcsoló képfal páratlan látványt nyújthattak. Az a 700 román stílusú figurális és ornamentális kőfaragvány, mely a dóm múzeumában van felállítva, fogalmat ad erről. A gotika korában beboltozták, kápolnákkal vették körül és újabb plasztikus és festett díszrel gazdagították. A renaissance művészeti mozgalmaiból olyan értékű emléket tud felmutatni, aminő a

Szokmáry-pastophorium. Még a török is építkezett rajta. Annak kitakarodása után a barokk, rokoko és empire egymást felváltó stíluskorszakainak művészi szellemében készült kiváló alkotásokat fogadott csarnokaiba. Pollóck Mihály, a Magyar Nemzeti Múzeum építője restaurálta a XIX. század elején. Végül az 1882—1891-ben végrehajtott restaurálása olyan művészi pompába öltöztette, amilyennel egyik magyar egyház sem dicsekedhetik. Három hajóját véges-végig külföldi mesterek festették ki a biblia jeleneteivel, négy kápolnáját és altemplomát azonban Lotz Károly és Székely Bertalan hallhatatlan freskói díszítették fel. A nemes anyagok, márványok, bronzok, értékes fák és a mesteri technikák, a festés, faragás, ötvösség versenyre keltek a ragyogó hatás előidézésére. Alaprajzában a háromhajós, pilléres, kereszthajónélküli bazilika típusát mutatja. A templom 70 m hosszának felét elfoglaló szentély alatt altemplom van. A templom négy sarkán egy-egy torony áll. A köztük levő teret a kápolnák és sekrestyék töltik ki. A négy torony alapján építette ki elméletét Henszmann Imre az árpádkori magyar székesegyházak különleges sajátosságairól. A dóm déli homlokzatát kecses árkádok tagozzák és a 12 apostol szobra díszíti. A nyugati homlokzatot a toszkániai román templomok mintájára oszlopos galériák teszik monumentálissá. A keleti oldalon három kerek apsis nyújt festői képet. A dóm régi főkapuja római domborműves sírkövekből készült. A három hajó mennyezete lapos. A főoltár a szentély elején szabadon áll és nagy márvány-baldachin borul föléje. A püspöki trónus az őskeresztény bazilikák mintájára a szentély záradékában áll s a papság márványpadjai szegélyezik.

A pécsi székesegyház.

Veszprém.

A bájos dunántúli városkának, Veszprémnek, szent Mihályról nevezett székesegyháza nagy multra tekint vissza. Eredetileg román stílusú volt. Aztán a XIII—XIV. században csúcsivessé építették át a szentélyét. A török hódoltság pusztításait 1630-ban Sennyei püspök hozta rendbe. Gróf Eszterházy Imre 1723-ban barokk szellemben átépítette és kifestette. Mostani alakját 1907—1910-ben nyerte a báró Hornig Károly bíbornok-püspök által Aigner Sándorral végrehajtatott restaurálás alkalmával. Ez a restaurálás némely, a bontáskor előkerült leletekre alapított feltevések

miatt alaposan felszámolt a régi állapottal. Kivéve néhány mellékoltárt, de ezeket sem teljesen, semmit sem hagyott meg a régi berendezésből. Az architektúrában is, a szentély és az altemplom kivételével, radikális változtatásokat eszközölt. A barokk-boltozatok helyébe lapos mennyezetek kerültek, a hosszhajókat nem

A veszprémi székesegyház.

nagyon célszerű karzatokkal ellátott kereszthajóval bontotta meg. Ekkor semmisültek meg a barokkfalfestmények és a 12 domborműves stációkép. A homlokzatok is más képet nyertek a tornyok új sisakjai és a kereszthajó ormai által. A falfületek csak vakoltak és fröcsköltek, ami még érezhetőbbé teszi a formák által megkövetelt kváderépítkezés hiányát. A belső tér nem a méretek hatalmával, hisz a templom csak 46 m hosszú, hanem egyszerű, világos, áttekinthető szerkezetével hat. A díszítés kissé száraz és sablonos. Így a mostani sovány felépítésű főoltárnál bizonyára hatásosabb volt az 1769-ben épült barokk-márványoltár. A magasan fekvő szentély eleje két ambójjal

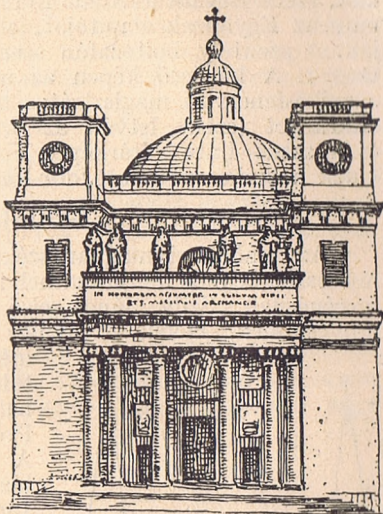
és az altemplomba vezető lejárattal a legsikerültebb részlete az architektúrának. A szerény figurális falfestés Szirmay Antal műve. A kriptában a nagyszerű építkező püspöknek, padányi Biró Mártonnak sirja van. Szent László neje, Adelheid is itt van letemetve, de sirját nem ismerjük.

Vác.

A váci püspökség szent István alapítása, régi székesegyháza azonban eltűnt az idők viharában. Renaissance szentélykorlátja hírmondója dicsőségének. A mostani székesegyházat gróf Eszterházy Károly püspök 1760-ban kezdte építtetni, folytatta gróf Migazzi Kristóf és 1777-ben fejezte be. Tervét Caneval francia születésű, bécsi udvari építész készítette, az építkezést azonban Oswald Gáspár iglauri piarista fráter vezette. A kor építési stílusváltozásának elemei tükröződnek rajta. Barokkba ojtott klasszicizmus. A 19 m átmérőjű és 60 m magas kupola és a két sorban álló 12 korinthusi oszlopból alakított előcsarnok jellegző alkotóelemei. Az előcsarnok attikáján hat szent szobra áll. Jobbról-balról egy-egy 40 m magas torony zárja le a homlokzatot, melynek azonban nincsenek oly finom arányai, mint az esztergominak

és egrinek. Belseje, mint minden ilyen szerkezetű templomnak, egy pillantással áttekinthető, térs, világos, levegős. A kupolát Maulbertsch Antal Ferenc freskói: a Szentháromság és a szentek dicsőítése és a kupola pendentifjeiben a négy evangélista díszítik. A freskókon szokatlanul uralkodik a kék szín, talán valamiféle átfestés következtében. Oltárképeit Kazinczy Ferenc 1831-ben élesen leszólta barnaságuk miatt. Újabban szobrokat állítottak eléjük. A főoltár kép, mely Krisztust a keresztfán ábrázolja, Schmidt János kreamsi festő műve. Alatta van elrejtve Maulbertsch fal festménye: Mária látogatása Erzsébetnél, mely nem nyerte meg Migazzi püspök tetszését. Sekrestyéjében a corfonai szent Margitot és szent Veronikát ábrázoló festmények vannak, XVIII. századi spanyol festőktől és szent Januarius képe állítólag Giulio

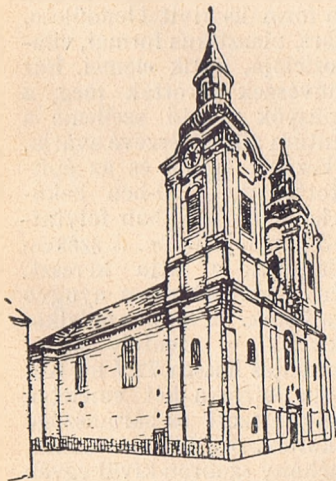

A váci székesegyház.

Romanotól. Kriptájában Báthory Miklós püspök vörös márvány, renaissance címere figyelemreméltó.

Székesfehérvár.

Pótolhatatlan vesztesége a magyar művészettörténetnek a szent István által épített híres, székesfehérvári királyi koronázó és temetkező bazilika jóformán nyomtalan elpusztulása. Az 1777-ben alapított székesfehérvári püspökség bizonyára ezt tette volna meg székesegyházává és nem a mostanit, az egykori szent Jakab-templom helyén 1702-ben a jezsuiták által plébániatemplomul építtetni kezdett, 1742-ben és 1745-ben restaurált és 1768-ban befejezett kéttornyú barokk-templomot. Falaihoz a régi várfalak,

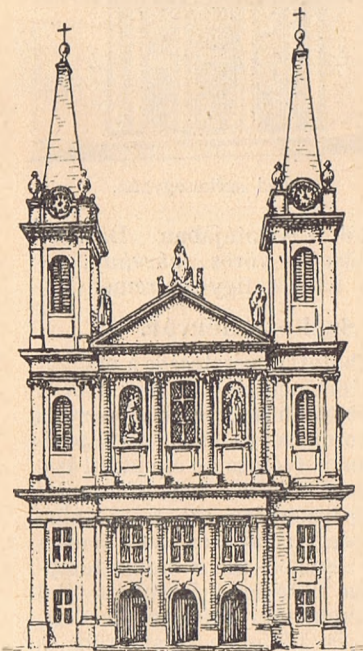
A székesfehérvári székesegyház.

sőt lehet, hogy az ősi bazilika kőanyagát is felhasználták. Architekturája a szokott magyar barokk-tipust mutatja. Legfőbb, de — sajnos — nagyon megviselt és restaurálásra váró ékességét Cymbalnak, szent Istvánt és Szent Imrét dicsősítő, továbbá szent Istvánt, mint az Egyházak alapítóját, feltüntető mennyezeti freskói alkotják. A szentély boltozatán szent István megdicsőülése a freskó tárgya. A középső képen az azon korbeli jezsuita előjárók és a székesfehérvári magisztrátus tagjainak arcképei láthatók. A főoltárképet (szent István az országot Mária oltalmába ajánlja) és a szent Imre oltárképét Fischer bécsi udvari festő festette, kinek a budavári szent Jobb-kápolnában is van oltárképe.

Szombathely.

Az újabkori magyar székesegyházak között egyike a legművészebbeknek a szombathelyi. Hírét, dicsőségét úgy az építető mecénásnak, Szily János első szombathelyi püspöknek, mint művészeinek, Hefele Menyhért építésznek, a mennyezeti fest-

ményeket tervező Maulbertsch Antalnak és az azokat megfestő Winterhalder Józsefnek és Spreng Antalnak, Prokop Fülöp szobrásznak köszöni. A hanyatló barokk és a csirázó klasszicizmus ütötték rá bélyegüket. Innen van barokk téreszméje, ünnepléses pathosza, a képzelet merész játéka és a formális kivitel lendülete, másfelől zárt, plasztikus formái, világos kompozíciója, antik elemei. Bár osztrák művészek alkották meg, a mecénás püspök vezető szelleme a magyar kultúra alkotórézvéé avatja. 1791-ben kezdett épülni és az építkezés tartott Szily 1799-ben bekövetkezett haláláig. 1806-ban folytatják és 1813-ban fejezik be. A székesegyház alaprajza a latin kereszt. Szerkezetén a keresztkezésen nyugvó kupola uralkodik. A hajót oldalkápolnák kísérik, a szentély mély. A templom teljes hossza 72·7 m. Két torony fogja közre a két emeleten oszlopokkal tagozott és háromszögű orommal koronázott főhomlokzatot, melynek néhány szobron kívül egyéb díszítése nincs, komoly tagozásával

A szombathelyi székesegyház.

hat. A belsőneka hajó dongáját, a keresztezés kupoláját és a szentély kupolaboltozatát borító falfestmények fenséges pompája adja meg azt a lenyűgöző hangulatot, melynek hatása alól nem tudunk szabadulni. Maulbertsch meghalt, mielőtt nagyszerű koncepcióit a falsíkokra varázsolhatta volna. A szentély Angyali üdvözlését és a nagy kupola Mária bemutatását a templomban Winterhalder, a hosszhajó mennyezetének Mária születését ábrázoló képét Spreng festette meg Maulbertsch vázlatai után. A Mihálykápolna mennyezetére az utolsó itéletet Winterhalder saját kompozíciója szerint. Érdekes e festményeken a barokk-festési elvek közé beszüremkező klasszicizmus térfoglalását nyomon kísérni. Procop plasztikus alkotásai is minden figyelmet megérdemelnek. 1913 óta a szombathelyi székesegyház toursi szent Márton ereklyéit őrzi, az ereklyetartó Tóth István szobrászművész műve.

Nyiregyháza.

A hajdudorogi görög katolikus püspökség székesegyháza Nyiregyházán van. 1896-ban épült, keresztalaprajzú, kéttornyú, renaissance formákat mutató templom. Oltárfelépítménye nagyszabású.

